

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2006 рік
Випуск 10

Матеріали VI Всеукраїнського
симпозіуму з проблем аграрної
історії, присвяченого 100-ій
річниці початку земельної
реформи П.А. Столипіна

Редакційна колегія:

Морозов А.Г. – доктор іст. наук, професор,
відповідальний редактор;
Марочко В.І. – доктор іст. наук, провідний наук.
співробітник, заступник відповідального
редактора;
Корновенко С.В. – канд. іст. наук, доцент,
відповідальний секретар;
Башенко М.І. – доктор с-г. наук, професор,
академік УААН;
Гоцуляк В.В. – доктор іст. наук, професор;
Гуржій О.І. – доктор іст. наук, професор;
Даниленко В.М. – доктор іст. наук, член-кор.
НАН України;
Івангородський К.В. – канд. іст. наук, доцент;
Земзюліна Н.І. – канд. іст. наук, доцент;
Калініченко В.В. – доктор іст. наук, професор;
Кульчицький С.В. – доктор іст. наук, професор;
Лях С.Р. – доктор іст. наук, професор;
Масненко В.В. – доктор іст. наук, професор;
Моця О.П. – доктор іст. наук, член-кор. НАН
України;
Панченко П.П. – доктор іст. наук, професор;
Перехрест О.Г. – канд. іст. наук, професор;
Рєєнт О.П. – доктор іст. наук, член-кор. НАН
України;
Темченко А.І. – канд. іст. наук, доцент;
Чабан А.Ю. – доктор іст. наук, професор.

Редколегія висловлює
щире подяку
за сприяння
у підготовці випуску
депутату Черкаської обласної
ради, зуступникові голови
Черкаської обласної організації
Народної партії

**Петру Григоровичу
Душейку**

Засновники – Інститут історії України НАН України,
Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького

Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України
від 12.06.2002 р. № 1-05/6 (Перелік № 10)
зарєєстровано фаховим виданням з історії

Видається за рішенням Вченої ради
Черкаського національного університету
(протокол №4 від 26.01.2006 р.)

Видання здійснюється за організаційної підтримки
Наукового товариства істориків-аграрників та
Науково-дослідного інституту селянства

ISBN 966-7986-12-8

© Інститут історії України НАН України, 2006
© Черкаський національний університет, 2006
© Автори статей, 2006

ЗМІСТ

Столипінська аграрна реформа

Реснт О.П. Столипінська аграрна реформа: основні події, періодизація, особливості, наслідки.....	6
Коваленко В.О. С.Ю. Вітте й П.А. Століпін: два погляди на одну проблему.....	16
Малиновський Б.В. Пауль Рорбах, Столипінська аграрна реформа і причини Першої світової війни.....	18
Сокирська В.В. Особливості впровадження Столипінської аграрної реформи на Уманщині в дослідженнях Г.Ю.Храбана.....	20
Присяжнюк Ю.П. Ментальні „почування” українського селянства в умовах проведення Столипінської аграрної реформи.....	22
Михайлюк О.В. Столипінська аграрна реформа в контексті процесів розселення сільського господарства на теренах Російської імперії.....	25
Коріненко П.С., Терещенко В.Д. Проблеми державного кредитного забезпечення поміщицьких та селянських господарств в роки Столипінської аграрної реформи.....	29
Власюк І.М. Економічні наслідки Столипінської аграрної реформи на Правобережній Україні (1906–1914 рр.).....	32
Романюк І.М., Рудь О.М. Вплив Столипінської аграрної реформи на продаж та оренду землі у Подільській губернії в 1906–1914 рр.....	35

Історіографія, джерелознавство та методологія досліджень аграрної історії

Марочко В.І. Уклад життя селянина-фермера: методологія дослідження.....	38
Тихоненко Д.Г., Горін М.О. Історія та методологія територіальних досліджень ґрунтів у дзеркалі земельних реформ.....	47
Овсінський Ю.В. Книги господарських інструкцій магнатерії Речі Посполитої 30-70-х років XVIII ст.: джерельна придатність та верифікативна спроможність.....	51
Ігнатенко В.В. Селянський фактор в еволюції української суспільно-політичної думки другої половини XIX століття.....	55
Берестовий А.І. Трансформації податкової політики уряду Російської імперії в українському селі в пореформений період: погляди вітчизняних дослідників останньої третини XIX ст. – початку XX ст.....	57
Легун Ю.В. Карні політичні справи кінця XIX – початку XX ст. як джерело інформації щодо селянських родин Подільської губернії.....	59
Соловійова В. Українська дипломатія в країнах Центральної Європи у 1917 – 1920 рр.: історіографія проблеми.....	62
Лазуренко В.М. Соціологічне анкетне опитування 1922 року як джерело вивчення взаємовідносин заможного селянства України з іншими групами сільського населення.....	66
Боєчко В.Ф. Колективізація в Україні: історіографія проблеми (публікації кінця 20-х – 50-х рр. XX ст.).....	68
Міняйло С.А. Податкова політика радянської влади в українському довоєнному селі: історіографія 30 – 40-х рр. XX ст.....	74
Щетников В.П. Сільське господарство в Трансністрії (1941 – 1944 рр.): історіографія та джерельна база проблеми.....	76
Ніколаєць Ю.О. Підготовка кадрів для народного господарства в роки хрущовської „відлиги” у висвітленні вітчизняних дослідників.....	80
Мельничук О. А., Мельничук Т. А. Соціальні зміни у складі сільського населення України (1989 – 2001 рр.): короткий історіографічний огляд.....	84
Гоцуляк В. В. Аграрна історія в іменах на сторінках “Українського селянина”.....	87
Стешенко Н.Л. Сучасна українська історіографія заселення Степової України в XVI – XVIII ст.....	90

Аграрна історія в іменах

Чубіна Т.Д. Гендерні аспекти в дослідженні біографій представниць родини Потоцьких (на прикладі Софії та Гелени Потоцьких).....	95
Литвинова Т.Ф. Соціальні проблеми українського села першої половини XIX ст. очима повітового предводителя дворянства.....	97
Венгер Н.В. Йоган Корніс та розвиток ремесла, підприємництва на території аграрних менонітських поселень півдня Російської імперії (перша половина XIX століття).....	100

Василевич Ю.В. Сільська тематика в діяльності та творчості преосвященного Гавриїла Розанова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського (1828-1848)....	104
Хлівнюк О.В. Кримські пам'яткоохоронці та дослідження кримськотатарського землеволодіння в XIX столітті.....	107
Москальов Б.Г., Москальова Н.П. Д.Є.Кудря: нові факти біографії.....	109
Новосад Н.М. Невідомі сторінки з історії ґрунтознавства (академік Олексій Никанорович Соколовський).....	112

Етнокультурне буття, духовність і світогляд українського селянства

Корисв А.Ю. Народні уявлення доби Б. Хмельницького в семантичному просторі української пісенної епіки.....	116
Ганницький С.Г. Видання „Кобзаря” Т.Г.Шевченка коштом Платона Смирєнка: маловідомі аспекти.....	118
Кузнець Т.В. Церковнопарафіяльні школи Уманського повіту в 60-х – середині 80-х років XIX ст. як основна ланка освіти сільських дітей.....	120
Портнова Т.В. Підбурювати і просвіщати: нелегальні пропагандистські книжки для селянства 1870-х років в Україні.....	124
Петренко І.М. Створення мережі та діяльність сільських церковнопарафіяльних шкіл у Лівобережній Україні наприкінці XIX століття.....	126
Савченко О.І. Селянське видання Революційної української партії.....	129
Драч О.О. Приміщення сільських шкіл в Україні періоду ринкових трансформацій (II пол. XIX – початок XX ст.): упорядкування, стан, будівництво.....	131
Шамара С.О. Місце сільської інтелігенції в українському традиційному суспільстві другої половини XIX – початку XX ст.....	134
Кривошеєва Л. М. Сільськогосподарські курси часів Першої світової війни в таборах військовополонених українців.....	137
Костюк М.В. Діяльність Умансько-Липовецького сільськогосподарського товариства з популяризації сільськогосподарських знань позашкільним шляхом (початок XX ст.).....	140
Захарченко М.В. Розвиток та діяльність робітничо-селянських театрів в українському селі в 20-х роках XX століття.....	143
Земзюліна Н.І. Діяльність сільбуду з формування комуністичної свідомості українських селян (1921-1929 рр.).....	145
Тригуб О.П. Селянство та розкол Російської православної церкви 1920-х рр.....	148
Святець Ю.А. Історія щоденності в селянській епістолярії періоду НЕПу.....	152
Костик Є.П. Книга в українському селі періоду НЕПу.....	157
Бабенко Л. Л. Посилення ролі спецслужб у боротьбі з релігією періоду колективізації.....	160
Рибак І.В. Культурно-освітні заклади у соціально-побутовій інфраструктурі українського села (1929-1940 рр.).....	164
Задунайський В. Військово-кавалерійська підготовка молоді в СРСР та Польщі у міжвоєнні часи та козацька спадщина.....	167
Яшан О.О. Ставлення селян України до приходу німецько-фашистських військ та окупаційного режиму.....	171
Гордієнко В.В. Українське селянство і відродження Православної церкви у перші роки нацистської окупації.....	173
Нікілєв О.Ф. Вища сільськогосподарська школа України в контексті аграрної політики держави середини 1950-х – середини 1960-х рр.....	176
Федоренко Я.А. Трансформація традиційної обрядовості в період хрущовської „відлиги”.....	180
Чмільова С.В. Культурний розвиток національних меншин в українському селі в 90-ті роки XX ст.....	181
Худолей О.С. Культурна спадщина в Україні: сучасна філософія збереження та охорони й нові теоретичні підходи дослідження.....	185
Сушко Н.В. Історія розвитку туризму на Черкащині.....	187
Нікітенко С.І. Сучасні тенденції розвитку туристської освіти і підготовки фахівців для цієї галузі.....	189
Морозова С.А. Техногенний пресинг як загроза збереження історико-культурного середовища.....	193
Темченко А.І. Семантика добового часу в традиційних віруваннях українців.....	194

Специфіка аграрних відносин середньовіччя та раннього нового часу

Івангородський К.В. Землеробство в економіці Кримського ханства (XV – XVII ст.): історична інтерпретація проблеми.....	198
Михайлюк Ю.М. Органи самоврядування у Черкасах і Каневі в кінці XV – 60-х рр. XVI ст.....	204

Священко З.В. Зміни в аграрних відносинах на Уманщині в другій половині XVI – середині XVII ст.....	207
Чорний О.В. Адміралтейські поселення в Україні в останній чверті XVIII – першій половині XIX ст.....	210
Черемісін О.В. Земельна власність міст Новоросії в кінці XVIII – першій половині XIX ст.: історико-правовий контекст.....	212

Українське селянство в умовах капіталістичних трансформацій та суспільно-політичних потрясінь XIX – початку XX ст.

Соловійова О.П., Ячменіхін К.М. Особливості сільськогосподарського виробництва у Слобідськоукраїнських військових поселеннях.....	216
Бармак М.В. Господарське життя німецьких колоній Волинської губернії (XIX – початок XX ст.).....	219
Дорошенко В.О. Політика російського царату з удосконалення агрокультури Наддніпрянської України (XIX – початок XX ст.).....	222
Лавріненко Н.П. Цегельне виробництво у монастирських господарствах Південної Київщини XIX – поч. XX ст.....	225
Лохматова А.І. Земельно-розподільна діяльність селянських громад Півдня України в другій половині XIX століття.....	227
Гуля Н. І. Створення та початковий етап діяльності Київського губерньського з селянських справ присутствія.....	231
Заєць О.В. Еволюція сільськогосподарських підприємств Лівобережної України 1861–1914 рр.....	234
Бойко Я.В. Міграційні джерела формування ринку праці на Півдні України (1861–1917 рр.).....	239
Еткіна І.І. Селянське землеволодіння на Чернігівщині напередодні Лютневої революції 1917 р.....	241
Криськов А.А. Землевлаштування на Правобережній Україні (1870–1890-ті рр.).....	243
Шевченко В.М. До характеристики категорій земельних власників України другої половини XIX – початку XX ст.: дворянство.....	246
Вовкотруб Ю.М. Сільськогосподарські машини та їх застосування в аграрному секторі Наддніпрянської України (II половина XIX – початок XX ст.).....	249
Тучинський В.А. Особливості ткацтва молдаван Півдня України в II половині XIX – на початку XX ст.....	252
Довжук І.В. Сільськогосподарське машинобудування у підросійській Україні в останній чверті XIX ст.....	254
Шевченко А.М. Сільське господарство Південної України в умовах аграрної кризи 1881–1896 рр.....	257
Десятніков І.В. Заробітна плата найманих робітників у поміщицьких господарствах України в кінці XIX – на початку XX століття.....	260
Вовк Ю.І. Аграрне перенаселення в Україні в кінці XIX – на початку XX століття: проблеми та наслідки.....	264
Шевченко О.В. Роль Бессарабського земства у підвищенні агрокультури населення (кін. XIX – поч. XX ст.).....	269
Яковчук В.И. Пожарное добровольчество Беларуси в начале XX в.....	271
Доморослий В.І. Діяльність українських депутатів щодо вирішення аграрного питання в Другій Державній Думі Росії.....	276

Аграрна історія періоду Української революції 1917-1920 рр.

Тригуб П.М. Селянство України на виборах до Українських Установчих зборів.....	278
Житков О.А. Аграрне питання у міжпартійних стосунках доби Центральної Ради.....	281
Любовець О.М. Організаційне оформлення Союзу земельних власників на терені України в 1917 році.....	285
Ковальова Н.А. Соціалізація землі та селянські виступи в Україні восени 1917 – навесні 1918 рр.: до питання про причини „аграрної революції”.....	287
Лозовий В.С. Ставлення селян до сплати податків у період Тимчасового уряду та Центральної Ради (1917–1918 рр.).....	290
Красносілецький Д. П. Всеукраїнський центральний повстанський комітет: етимологія та діяльність.....	293
Корновенко С.В. Діяльність земельних комісій білогвардійських урядів із розробки проектів аграрних реформ.....	297
Зарубін В.Г. „Друге видання” Столипінської аграрної реформи П.М. Врангелем (1920 р.).....	299

Українська селянська кооперація

Фареній І.А. Кооперативне життя українського селянства початку ХХ століття.....	302
Морозов А.Г. Особливості політичних та соціально-економічних умов кооперативного життя 20-х років ХХ століття.....	305
Биченко С.М. Переробка технічних культур сільського господарства в добу НЕПу.....	310
Дулгерова О.М. Поширення кооперативної літератури та преси серед селянства в період НЕПу.....	313
Мойсієнко В.М. Правові засади членства у сільськогосподарських кооперативах в Україні.....	314

Аграрний розвиток України в радянський період

Десятніков О.В. Плани і реалії впровадження у 1921 р. безгрошового товарообміну між містом і селом.....	318
Раку Ю.Г. Експорт української сільськогосподарської продукції в роки НЕПу.....	321
Стадник О.О. Особливості суспільно-політичних процесів у Подільському селі в роки НЕПу.....	322
Степанчук Ю.С. Діяльність робітничо-шефських товариств в українському селі в 1920-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.....	326
Ганжа О.І. Селянські хвилювання та виступи наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття.....	328
Капустян Г.Т., Лабунець А.А. Витоки „надзвичайщини”.....	331
Козацька Т.Ю. Самообкладання в УСРР 1928–1932 років: грошова повинність українських селян.....	333
Свистович С.М. Діяльність профспілок УСРР з охорони праці в 20-30-х рр. ХХ століття.....	338
Васильєв В.Ю. Особливості політики керівництва ВКП(б) у сільському господарстві УСРР (кінець 1933–1934 рр.).....	342
Перехрест О.Г. Економічний і соціальний потенціал українського села напередодні німецько-радянської війни 1941–1945 рр.....	348
Гончаренко О.М. Майнові правовідносини у сільській місцевості України на початковому етапі нацистської окупації.....	353
Тітіка О.О. Внесок місцевої промисловості України в соціально-економічне відродження села в 1943 – 1945 рр.....	356
Горбуров К.Є. Економічні, етносоціальні та демографічні наслідки голоду 1946-1947 років.....	358
Веселова О.М. Спасіння голодуючих зі східних регіонів у Західній Україні (1946–1947 рр.).....	360
Горло Н.В. Основні підходи до забудови сіл та житлового будівництва у зоні водосховищ Дніпровського гідрокаскаду: історичний аспект (50-70-ті рр. ХХ ст.).....	363
Заболотна О.В. Проблема кадрового забезпечення сільського господарства у зв’язку зі зміцненням матеріально-технічної бази села (60-ті роки ХХ століття).....	366

Сучасні проблеми соціального та економічного розвитку українського села

Гриценко З.І. Деякі аспекти аграрної політики в Україні 90-х років ХХ ст.....	369
Манаєв О. Ю. Охорона культурної спадщини в контексті проблем земельної реформи в Україні (на прикладі Автономної Республіки Крим).....	372

Рецензії

Падалка С.С., Андросчук О.В. І. Романюк Українське село у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст.” – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.....	375
Мельниченко В.М. Лазуренко В.М., Вовкотруб Ю.М. Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. – Черкаси: „Ваш Дім”, 2005. – 372 с.....	376
Масненко В.В. Дровозюк С. І. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-30-х рр. ХХ століття: історіографічний нарис. – Вінниця: О.Власюк, 2005. – 364 с.....	377
НАШІ АВТОРИ	380

